

Publicējam fragmentus no Latviešu valodas aģentūras oficiālās vēstules Izglītības un zinātnes ministrijai (Nr. 1.2.4/380, nosūtīta 2024. gada 12. jūlijā)

Par Latviešu valodas aģentūras reorganizāciju

Latviešu valodas aģentūra (LVA) ir iepazinusies ar iestādes reorganizācijas projektu, par ko sniegusi informāciju nacionālās informācijas aģentūra “Leta” š. g. 11. jūlijā. Tiesību aktu projektu publiskajā portālā iepazīnāties arī ar rīkojuma projektu “Par Valsts izglītības satura centra, Valsts izglītības attīstības aģentūras, Jaunatnes starptautisko programmu aģentūras un Latviešu valodas aģentūras reorganizāciju” (dokuments Nr. 24-TA-1725). Atbilstoši savai kompetencei un pienākumam reaģēt uz aktuāliem jautājumiem atkārtoti vēršamies IZM, aktualizējot būtiskus valsts valodas politikas jomas un valsts pārvaldes uzdevumu izpildes aspektus.

2003. gada 22. oktobrī Ministru kabinets izdeva rīkojumu Nr. 653 “Par Valsts valodas aģentūras izveidošanas koncepciju”. Koncepcija paredzēja, ka Valsts valodas aģentūra turpmāk veiks funkcijas, kuras līdz šim neviena institūcija neveic, kā arī funkcijas, kuras kā papildfunkcijas veic Valsts valodas centrs. Šo funkciju pārvaldes mērķis bija nošķirt politikas īstenošanas un pakalpojumu veikšanas funkcijas no inspekcijas funkcijām. Lai Valsts valodas aģentūra varētu uzsākt savu darbību, Ministru kabinetam ir jālemj jautājums par tās izveidi, negrozot Valsts valodas likumu, un aģentūras nodošanu Izglītības un zinātnes ministrijas padotībā. Līdz ar aģentūru Izglītības un zinātnes ministrija pārņēma arī valsts valodas politikas izstrādes funkciju. Savukārt ar 2009. gada 24. aprīļa Ministru kabineta rīkojumu Nr. 249 tika reorganizētas izglītības un zinātnes ministra pārraudzībā esošās valsts iestādes – valsts aģentūra “Latviešu valodas apguves valsts aģentūra” un valsts aģentūra “Valsts valodas aģentūra”, tās apvienojot. Ar 2009. gada 1. jūliju tika izveidota jauna izglītības un zinātnes ministra pārraudzībā esoša valsts iestāde – valsts aģentūra “Latviešu valodas aģentūra”. No šī brīža un atbilstoši arī 2012. gada 18. decembra Ministru kabineta noteikumiem Nr. 938 “Latviešu valodas aģentūras nolikums” LVA veic šādus uzdevumus:

- 4.1. organizē un nodrošina sociolingvistisko pētījumu veikšanu par latviešu valodas situāciju Latvijā un latviešu diasporas valstīs;
- 4.2. organizē latviešu valodas kā otrās valodas un svešvalodas apguvi visās izglītības pakāpēs un mūžizglītībā, sniedz atbalstu mazākumtautību izglītībai latviešu valodas apgūvē [*atbilstoši pārejai uz mācībām valsts valodā – sniedz atbalstu latviešu valodas apgūvei lingvistiski nevienmērīgā vidē*];
- 4.3. plāno, ievieš un vada projektus (seminārus, kursus pedagogu tālākizglītībai) latviešu valodas apguves, mācīšanas metodikas un starpkultūru komunikācijas jomā;
- 4.4. sniedz atbalstu latviešu diasporai ārvalstīs latviešu valodas apgūvē un valodas saglabāšanā, veicina latviešu valodas studijas ārvalstu augstskolās;
- 4.5. veic pasākumus, kas veicina valsts valodas attīstību, valodas normu avotu (vārdnīcu, rokasgrāmatu) izveides, terminoloģijas izstrādes un informācijas tehnoloģiju jomā, tai skaitā organizē projektu konkursus latviešu valodas attīstībai, vada un uzrauga projektu īstenošanu [*precīzāk – veic pasākumus, kas sekmē valsts valodas attīstību un valodas normu avotu (vārdnīcu, rokasgrāmatu, ieteikumu, populārzinātnisku izdevumu) izstrādi,*

un īsteno pasākumus latviešu valodas attīstībai informācijas tehnoloģiju jomā, tai skaitā organizē projektu konkursus latviešu valodas attīstībai, vada un uzrauga projektu īstenošanu];

4.6. organizē un atbalsta zinātniskās un mācību literatūras, izglītojošo un informatīvo materiālu izstrādi un izdošanu;

4.7. sniedz konsultācijas šādos latviešu valodas jautājumos:

4.7.1. pareizrakstība, gramatika, leksika un valodas stils;

4.7.2. personvārdu atveide un identifikācija;

4.7.3. latviešu valodas apguve;

4.8. pēc tiesībsardzības iestāžu pieprasījuma sniedz lingvistiskus atzinumus par noteiktiem tekstiem vai to daļām;

4.9. veic pasākumus, kas popularizē valsts valodas attīstību, veicina tās lietošanu un sekmē sabiedrības līdzdalību valsts valodas politikas īstenošanā;

4.10. sniedz publiskus pakalpojumus atbilstoši kompetencei, tai skaitā realizē izdoto zinātnisko un mācību literatūru, izglītojošos un informatīvos materiālus.

Aktualizējam “Latviešu valodas aģentūras nolikumā” minēto, norādot, ka LVA nenodarbojas ar terminoloģijas izstrādi (sk. 4.5. uzdevuma precizējumu, kas ļauj izvairīties no šīs funkcijas dublēšanās, jo tā ir Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas un Valsts valodas centra funkcija). LVA atbilstoši valstī īstenotajai pārejai uz mācībām valsts valodā sniedz atbalstu nevis mazākumtautību izglītībai, bet gan latviešu valodas apguvei un pilnveidei lingvistiski heterogēnā vidē dažādos mācību priekšmetos, kā arī pirmsskolā (sk. 4.2. uzdevuma precizējumu).

Kā minējām vēstulē, ko IZM iesniedzām 26.06.2024. (LVA reģ. Nr. 1.2.4./353), sākot no 2010. gada, LVA sniegtie pakalpojumi, īstentās funkcijas un to saistība ar citu valsts valodas politikā iesaistīto institūciju lomām ir vērtēta vairākkārt. Valsts valodas politikas un pārvaldes īstenošanas sistēmā būtiski riski netika konstatēti. Visi auditi ir atzinuši, ka funkciju dublēšanās nenotiek un LVA strādā, ievērojot savu kompetenci, kā arī pakalpojumi tiek sniegti kvalitatīvi. Pagaidām LVA nav bijusi iespēja iepazīties ar veiktajiem funkciju analīzes rezultātiem, kā arī OECD 2024. gadā veikto pētījumu “Enhancing the institutional capacity for education quality monitoring and school improvement support in Latvia” un tā secinājumus (sk. 24-TA-1725: Rīkojuma projekta anotāciju).

Kā norādīts Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcijā (sk. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/63685>), viens no būtiskiem valsts pārvaldes darbības principiem ir atklātība. Kopš atjaunota valsts neatkarība, valsts pārvaldē veiktas dažādas reformas. Vienmēr šādos gadījumos ir bijusi iespēja diskutēt, lēmumu pieņemšanā tikuši iesaistīti nozares eksperti, ir bijušas iespējas izteikt argumentētus iebildumus tālākai sarunai un lēmuma pieņemšanai. Informācijas tieša pieejamība ir svarīga arī cilvēkresursu saglabāšanas aspektā (tā kā LVA nav civildienesta ierēdņu, visticamāk, tiks laužti darba līgumi ar noteiktu skaitu darbinieku, tāpēc atklātības faktors šajā kontekstā ir ļoti būtisks. Pašlaik pastāv liels risks zaudēt profesionālus speciālistus).

Analizējot pašlaik tikai publiski pieejamo informāciju, rodas bažas par to, kā tieši tiks stiprināta valsts valodas politika (finansiāli un funkcionāli) un kādi būs citi ieguvumi valsts valodas politikas

jomā, veicot plānoto reorganizāciju (līdz 2025. gada 1. jūnijam), kur iestādes funkcijās tiek atstāta līdz šim vismazāk finansētā uzdevumu daļa (4.1., 4.5., 4.7.1. un 4.7.2., 4.8. un 4.9. uzdevums). Pārceļot vairākumu funkciju un darbinieku, un līdz ar to ~75% finansējuma uz jaunveidojamo institūciju, LVA tiešo uzdevumu īstenošanai un pakalpojumu sniegšanai paliek 33 290,00 eiro. Mainot darbinieku struktūru – institūciju veido vairs tikai 9 darbinieki (lingvisti un projektu vadītāji). Lai iestāde darbotos, nepieciešama atbalsta struktūra: ierasti tas ir iestādes vadītājs, juriskonsults, grāmatvedis, lietvedis, paralēli jārisina personāla jautājumi. Samazinot vairāk nekā uz pusi iestādes funkcijas (un līdz ar to darbinieku skaitu un finansējumu), tiek palielināts administratīvo izmaksu īpatsvars.

Jāpiebilst, ka valodas situācijas regulārai izpētei finansējuma arī nav. Līdz šim LVA minēto funkciju varēja īstenot, kā sadarbības partnere piedaloties valsts pētījumu programmās. Šādi bija iespēja saņemt kaut nelielu nepieciešamā finansējuma daļu pētījuma īstenošanai, bet tikai tad, ja kāda no pētniecības institūcijām slēdza ar LVA sadarbības līgumu. Tāpat ar latviešu valodas praksi un attīstību saistītus izdevumus un informatīvi izglītojošus materiālus LVA izdod, izmantojot pašu ieņēmumu daļu (maksas pakalpojumi), ko turpmāk plānots deleģēt jaunveidojamajai aģentūrai.

Savukārt, lai pilnvērtīgi īstenotu informatīvi izglītojošus pasākumus un sekmētu valsts valodas lietojumu, nepieciešama sadarbība ar konkrētu mērķauditoriju vispirms jau izglītības iestādēs. Pašreizējā situācijā LVA būs grūti sasniegt ne tikai skolas auditoriju, bet arī pieaugušos, kas latviešu valodu apgūst kā svešvalodu (uzdevums tieši saistīts ar LVA prioritāro darbības mērķi – Eiropas Savienības oficiālās valodas statusa nostiprināšanu un ilgtspējīgu attīstību). Rodas bažas, ka ar lietderības apsvērumu (sk. rīkojuma projekta anotāciju) tiek saprasta valodas politikas efektivitātes mazināšana izglītības politikas stiprināšanai. Tiek radīta situācija, kurā LVA kā valodas politikas īstenošanai vairs nav tieša sakara ar mērķauditoriju.

Vēlamies vēlreiz akcentēt, ka LVA kompetencē ietilpst tie jautājumi, kas skar latviešu valodas apguvi un pilnveidi lingvistiski heterogēnā vidē un latviešu valodas kā etniskā mantojuma valodas apguvi, līdz ar to saturiski tā noteikti nav vērtējama kā funkciju pārklāšanās, ja vien institucionālu sadarbību netraktē kā funkciju dublēšanos. Līdz šim finansējums norādītajām funkcijām (īpaši atbalstam diasporai, sk. Diasporas likuma Plānu darbam ar diasporu 2024.–2026. gadam) piešķirts budžeta programmai 04.00.00 “Valsts valodas politika un pārvalde” un šis uzdevums ir ticis deleģēts LVA, līdz ar to tā nav uzskatāma par paralēlu funkciju VISC uzdevumiem. Arī atbalstu latviešu valodas kā svešvalodas apguvei ārvalstīs līdz šim sniegusi tikai LVA.

Izglītības jeb mācību jomas (mācību un metodiskie materiālu izstrāde utt.) uzdevumu dublēšanās līdz ar to ir tikai šķietama, jo katra institūcija vadās vispirms no tās izveidē noteiktā virsmērķa. Šajā aspektā jāstiprina institūciju sadarbība, nevis jāveic formāla funkciju apvienošana. Valodas politika un plānošana var būt efektīva, ja tajā tiek līdzvērtīgi īstenoti četri sabiedrības un valodas savstarpējās saiknes makrolīmeņa aspekti, kas valodas politikas vēsturiskajā attīstībā pasaulē secīgi veidojušies kā četri valodas politikas īstenošanas virzieni: 1) valodas formas loma jeb valodas standartizācija un zinātniska izpēte (*corpus planning*), 2) valodas funkcijas sabiedrībā jeb juridiskais statuss (*status planning*), 3) valodas prasme jeb valodas apguves process (*acquisition planning*) un 4) lingvistiskās attieksmes veidošana jeb valodas popularizēšana (*prestige planning*). (Sk. Gazzola, Grin, Cardinal, Heugh (2023). *The Routledge Handbook of Language Policy and Planning*; Kaplan, Baldauf (1997). *Language Planning from Practice to Theory*).

Līdz ar to ir tikai loģiski, ka izglītības jautājumi ir arī tās institūcijas kompetencē, kas nodarbojas ar valsts valodas politiku. Turklāt noteiktā sabiedrības daļā latviešu valodas apguves un lietojuma jautājumi ir ļoti sensitīvi un nozīmīgi, tie īstenojami vienkopus ar valsts valodas politikā nozīmīgo lingvistiskās attieksmes un lingvistiskās uzvedības maiņu.

Rodas arī daudzi citi jautājumi. Skaidrojumi publiskajā vidē drīzāk norāda uz LVA darba efektivitātes mazināšanu valsts valodas politikas jomā (no valsts budžeta programmas 04.00.00 “Valsts valodas politika un pārvalde” lielākā finansējuma daļa tiks pārcelta uz jaunveidojamo institūciju). Kā norādīts anotācijā, nav plānots veikt arī pēcpārbaudes izvērtējumu, tas nozīmē, ka nebūs īsti skaidri reorganizācijas ieguvumi un zaudējumi.

Anotācijā norādīts, ka minētajai reorganizācijai praktiski nebūs horizontālās ietekmes uz pārvaldes funkcijām un institucionālo struktūru un ka projekts skar tikai iekšējo institūciju procesu optimizāciju, kas valsts valodas politikas aspektā teorētiski un pēc būtības nav iespējams.

LVA lūdz atkārtoti izvērtēt plānotās reorganizācijas sekas un ietekmi uz LVA darbību, kā arī ietekmi uz valsts valodas politikas īstenošanas efektivitāti. Rodas jautājums – vai plānota tālāka LVA apvienošana ar kādu citu institūciju (par ko netieši liecina pieejamo datu analīze). Lai izvairītos no iespējamiem riskiem, par to būtu nepieciešams informēt un diskutēt brīdī, kad tiek lemts par LVA funkciju krasu sašaurinājumu.

Ar cieņu –

Latviešu valodas aģentūras
direktore Inita Vītola

direktores vietniece, Izglītības daļas vadītāja
Dace Dalbiņa